

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.13.2>

Volume 7/1

2023 p. 22-38

BİLİNÇ PROBLEMİNE REVONSUO'NUN YAKLAŞIMI

REVONSUO'S APPROACH TO THE PROBLEM OF CONSCIOUSNESS

Atakan ALTINÖRS*

ÖZ

Bu makalemizde Revonsuo'nun "biyolojik realizm" diye nitelendirdiği bilinç görüşünü inceledik. Revonsuo, esasen, beyindeki biyolojik organizasyonun daha yüksek bir seviyesi olarak tarif ettiği bilincin gizemini aydınlığa kavuşturmada, rüya görme olgusunu keşfettirici bir hareket noktası olarak değerlendirmeyi dener. Zira ona göre rüya gören beyin, geniş kapsamlı teorik ve felsefi içerimleri olan bir tür "saf bilinç" yaratır: Konuyu, dışsal uyaranlardan bağımsız olarak irdelemeye imkân sağlayan bir "saf bilinç" hali sunar. Revonsuo rüya görme fenomenolojisi yoluyla, fenomeni birinci şahıs bakış açısından yakalayan bir metafor olarak "bilincin dünya simülasyonu" anlayışına varır. Rüya görmeyi merkeze almayı, bilinç bilimi açısından bir yanıyla eşsiz bir imkân addeden Revonsuo, diğer yandansa bunun önümüze çıkardığı bir engele işaret eder: Niteliksel bir yapıda olan rüyaların objektif olarak ölçülmesi sorunu. Halihazırda, elimizde mevcut bulunan teknolojik aygıtların, onun "rüya yakalayıcısı" düşünce deneyini hayata geçirecek deneysel kanıtlar sağlayamamış olması, Revonsuo'nun teorisinden vazgeçmesini gerektirmemektedir. Gelecekte ortaya çıkacak birtakım teknolojiler, bu işin üstesinden gelebilecek yeni ölçüm cihazlarını bilinç biliminin hizmetine sunabilir. Revonsuo, rüya içeriklerinin, gelecekte yeni bir beyin görüntüleme teknolojisiyle objektif bir şekilde ölçülmesinin, biyolojik bir fenomen olarak bilincin hangi surette belirlediğini açıklamamızı sağlayacağı yönünde umutludur. Revonsuo'nun yaklaşımının özgün yanının, en temelde şu eklektik tavrında yattığı sonucuna varıyoruz: Fenomenal bilincin sübjektif psikolojik gerçekliğini de hesaba katan bir perspektif içinde, onun objektif nörobiyolojik

* Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, E-mail: aaltinors@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6072-288X, İstanbul, Türkiye.

realitesini izah etmeye çalışmak.

Anahtar Kelimeler: *Zihin Felsefesi, Bilinç Problemi, Biyolojik Gerçekçilik, Revonsuo*

ABSTRACT

In this article, we examined Revonsuo's view of consciousness, which he described as "biological realism". Essentially, Revonsuo attempts to consider the phenomenon of dreaming as a heuristic point of departure in elucidating the mystery of consciousness, which he describes as a higher level of biological organization in the brain. Because, according to him, the dreaming brain creates a kind of "pure consciousness" with far-reaching theoretical and philosophical implications: The dreaming brain presents a state of "pure consciousness" that allows to examine the subject independently of external stimuli. Through the phenomenology of dreaming, Revonsuo arrives at an understanding of the "world simulation of consciousness" as a metaphor that captures the phenomenon from a first-person perspective. Revonsuo, who considers centering dreaming as a unique opportunity in terms of the science of consciousness, on the other hand, points to an obstacle that this poses to us: The problem of objective measurement of dreams, which have a qualitative structure. The fact that currently available technological devices have not provided empirical evidence to bring his "dream catcher" thought experiment to life does not necessitate Revonsuo to abandon his theory. Some technologies that will emerge in the future may offer new measurement devices that can overcome this task to the service of consciousness science. Revonsuo is hopeful that in the future, objective measurement of dream contents with a new neuroimaging technology will enable us to explain how consciousness emerges as a biological phenomenon. We conclude that the originality of Revonsuo's approach lies mainly in his eclectic attitude: Trying to explain his objective neurobiological reality in a perspective that also takes into account the subjective psychological reality of phenomenal consciousness.

Key Words: *Philosophy of Mind, Problem of Consciousness, Biological Realism, Revonsuo*

1. Giriş

Antti Revonsuo'nun bilinç problemine yaklaşımını inceleyeceğimiz makalemize, onun araştırmalarının güzergâhını birkaç cümleyle de olsa tanıtarak giriş yapmak yerinde olacaktır. Araştırmalarına 1990'ların başında Finlandiya Turku Üniversitesi'nin nöroloji bölümünde parkinson, alzheimer ve multipl skleroz hastalarının bilişsel eksikliklerini inceleyerek başlayan Revonsuo bunu takiben aynı üniversitenin felsefe bölümüne geçerek bilinç konusunda doktora yapmıştır. Doktorası sonrasında yine bilinç alanında çalışmak üzere kendi ekibini kurmuş ve özellikle de rüya görmenin işlevi

hakkında deneysel araştırmalara ağırlık vermiştir. Revonsuo henüz doktora öğrencisi olduğu dönemde kaleme aldığı bir makalesinde, kendi perspektifini belirlediğine dair güçlü bir ipucu verir: O zamana dek bilinç üzerine yapılmış felsefi çalışmaların dikkate değer bir kısmının, konuyla ilgili ampirik sonuçları pek dikkate almadığının altını çizer (Revonsuo, 1993, s. 124). Tersinden bakıldığında, der, “ampirik araştırmacılar, felsefi sonuçlar hakkında pek kaygılanmadan bilinç hakkında sık sık spekülasyon yaparlar” (1993, s. 124). Revonsuo'nun önerisi ise madalyonun her iki yüzünün de aynı anda dikkate alınmasıdır.

Yeni milenyumun, Revonsuo açısından, bilinç problemine yönelik özgün fikirlerinin doğum tarihi olduğu söylenebilir: 2000 yılında *Behavioral and Brain Sciences* dergisinde yayımladığı makalesinde, rüya görmenin işlevine ilişkin “tehdit simülasyonu teorisi” adını verdiği özgün yaklaşımını bilimsel kamuoyuna sunmuştur. Makalemizin ilerleyen kısımlarında ayrıntılarına gireceğimiz bu teorisini kısaca belirtirsek: Beynimizin içinde evrimleştiği atasal çevre, bireylerin soyunu sürdürmedeki başarısı karşısında aşırı tehdit meydana getiren, sık rastlanan tehlikeli olaylar içerir; uyanırken yaşanan “hayatın provası” denebilecek bir tehdit simülasyonu mekanizması olarak rüya görmek, doğal seçim bakımından eşsiz bir avantaj sağlar. Buna bağlı olarak Revonsuo bilincin, hem rüyada hem de uyanıklıkta “gerçek” dünya kabul ettiğimiz olağanüstü bir dünyanın simülasyonu olarak öznel deneyimlerimizde kendini bize sunduğunu savunur¹. Revonsuo'nun bilinç hakkında “dünya simülasyonu metaforu” diye adlandırdığı fikrini kariyerinin başlangıcından itibaren işleyerek olgunlaştırdığına şahit olunur. Deyim yerindeyse artık rüşdünü ispatladığı eseri *Inner Presence*'ta sunduğu “düş kapanı” düşünce deneyi de bu fikrinin uzantılarından biridir. O, gelecekte ortaya çıkacağını umut ettiği bir yepyeni teknolojiyle, rüya görme sırasında beliren “saf bilinç”in içeriklerinin ölçümlenebileceği bir rüya dedektörü icat edilebileceği ve bu sayede de bilincin gizeminin bilimsel olarak tastamam çözülebileceği kanısındadır.

Makalemizin takip eden alt başlığında ilkin Revonsuo'nun mevcut felsefi bilinç teorilerine yönelik değerlendirmelerini özetleyeceğiz. Kendi görüşünü, materyalizmin “zayıf belirimci” versiyonu diye nitelendirerek, karamsar bulduğu “güçlü belirimcilik”ten ayırdığına tanıklık edeceğiz. Ardından, rüya gören beyni, geniş kapsamlı teorik ve felsefi içerimleri olan bir tür “saf” bilinç yaratması itibarıyla, bilincin anlaşılmasında hareket noktası olarak değerlendirmesine geçeceğiz. Rüya görmenin işlevi hakkındaki “tehdit simülasyonu teorisi”nden [*threat simulation theory of dreaming*] ve “düş kapanı” [*dream catcher*] düşünce deneyinden bahsedeceğiz. Onun, “içsel fenomenal mevcudiyet”i bilincin en temel yönü olarak gördüğünü açıklayacağız. Kendi bilinç görüşünü “biyolojik realizm” diye nitelendirdiğini ve bilinci, beyindeki biyolojik organizasyonun daha yüksek bir seviyesi olarak tarif ettiğini ortaya koyacağız. “Sonuç” kısmımızda, Revonsuo'nun yaklaşımının özgün yanının, en temelde, fenomenal bilincin sübjektif psikolojik

1 Buraya kadar aktardığımız ve Revonsuo'nun kendisi hakkında bizzat sunmuş olduğu bilgiler, şu linkteki tanıtım sayfasında yer almaktadır: <https://www.his.se/en/about-us/staff/anti.revonsuo/>

gerçekliğini de hesaba katan bir perspektif içinde, objektif nörobiyolojik realitesini açıklama gayretinde yattığı tespitinde bulunacağız.

2. Sunuş ve Tartışma

Henüz onun hakkında tam bir açıklayıcı teoriye sahip olmadığımızı her fırsatta vurguladığı “bilinç” konusunda Revonsuo’nun “en az makul” bulduğu felsefi görüşleri ve buna yönelik gerekçelerini gözden geçirmekle başlayalım. İlk olarak en bilinen haline Descartes’ta rastlanan töz düalizmini ve içerdiği psiko-fiziksel etkileşimciliği ana hatlarıyla anımsayalım ve ardından da Revonsuo’nun karşı argümanlarını görelim. Kısaca ifade edildiğinde, Kartezyen töz düalizmi kâinatta biri maddî, diğeryse maddeden tamamen münezzehe iki tür yaratılmış töz olduğunu savunur: Düşünmeyen uzamlı madde ve yer kaplamayan düşünen zihin. Genel olarak bütün töz düalizimleri gibi, Kartezyen düalizmin de, izah etmekle mükellef olduğu hâlde bunu ne kadar başarabildiğini düşündüren bir husus vardır: Bambaşka olduğunu savunduğu iki töz türünün nasıl olup daha etkileşebildiği. Özel olarak da insanda, zihin veya ruh ile bedenin hangi surette etkileştiği. Descartes bir yandan ruhun tabiatı icabı “ne uzamla, ne boyutlarla, ne de bedenin müteşekkil olduğu maddeyle hiç bir bağlantısı olmadığı”nı savunurken (Descartes, 1994, s. 122) çelişkili biçimde bir yandan da ruhun maddî bedenle nasıl etkileştiğini açıklamaya çabalar. Bu esnada, bambaşka iki tözün etkileştiği merkez olarak, beyindeki kozalaksı bezi gündeme getirir (1995, s. 122-123). Ruhun işlevlerini beynin - günümüzde “epifiz bezi” olarak adlandırılan- bu bölümünde ifa ettiğini öne sürer. Descartes “ruhun merkezî karargâhı” diye nitelendirdiği bu beze, yer kaplamadığını ilke aldığı ruhun bedendeki “yer”i olarak işaret etmesi çelişkilidir. Descartes ruhun kozalaksı bezi ne tür bir fiziksel kuvvet yoluyla harekete geçirdiğine dair bir açıklama sunmuş değildir. Gayrimaddî ruhun, fiziksel bir organ olan beyin üzerindeki etkisi bakımından sunabildiği izah en niyetinde, “ruh beyni ve o yolla da bedeni etkiler, çünkü ruh ile, -onun merkez karargâhı- kozalaksı bez sıkı sıkıya bitişmiştir”den ibarettir. Kartezyen düalizm “farz ettiği” etkileşime rağmen, zihnin beyne nasıl kumanda ettiği hususunda tatminkâr bir argüman sunmaz. Revonsuo bilinç ile beyin arasındaki iki yönlü etkileşimi izah etmenin düalizmin karşı karşıya kaldığı en zor sorun olsa da, zayıflığının bundan ibaret olmadığını belirtir (Revonsuo, 2017, s. 40). Düalist bilinç anlayışı, evrim tarihi ve nöropsikoloji başta, bilimin bakış açısı ile bağdaştırılmaya çalışıldığında başka sorunlar da doğurmaktadır. Revonsuo yönelttiği şu gibi sorulara, düalizmin suskun kaldığını imâ eder: “Evrimin hangi noktasında ilk kez, fiziksel olmayan ruh-nesne nedensel olarak biyolojik organizmalarla temasa geçmiştir? İlâhî bir müdahale yoksa, bu nasıl ve niçin gerçekleşmiştir? İlk canlı yaratık ne zaman ruh kazanarak “ışığı görmüş” ve kendi varlığını hisseden bilinçli bir varlığa dönüşmüştür?” (2017, s. 40). Ona göre düalizme, nöropsikolojiden gelen güçlü karşı argümanlar da elde edilir. Beyin dokusunu veya fonksiyonunu hasara uğratan birtakım nörolojik hastalıkların neticesinde, bazı hastaların bütün ömrüne sahip olduğu hatıralarını yitirebildiği ya da mizacının tepeden tırnağa değişebildiği durumlara işaret eden Revonsuo öznel psikolojik gerçekliğin içeriğinin ve yapısının doğrudan ve tamamen beynin yapısıyla işleyişine bağlı olduğunu kaydeder (2017, s. 41). Nöropsikolojinin ortaya koyduğu bütün deneysel kanıtların, hepimizi

bekleyen makus bir kaderi gösterdiğine dikkat çeker: “Kişinin beyin-nesnesini tahrip edin, böylece kişiyi ve bilincini de geri gelmemek üzere tahrip etmiş olursunuz”(2017, s. 41). Bütün bunlar, ona göre düalizmi, makuliyet sınırlarının dışına taşımaktadır.

Materyalizmin “eleyici” [*eliminative*] versiyonu da onun son derece ihtiyatla yaklaştığı bir felsefî pozisyonudur. Revonsuo çağımızda bu pozisyonun temsilcisi olarak Churchland'i örnek verir. Âdeta bir manifesto mahiyetindeki meşhur makalesinin ilk cümlelerinde Churchland kendi görüşünü şöyle açıklar: “Eleyici materyalizm, psikolojik fenomenlere ilişkin akliselim görüşümüzün kökten yanlış bir teori meydana getirdiği tezidir; o kadar temelden kusurlu bir teoridir ki, bu teorinin hem ilkeleri hem de ontolojisi, tamamlanmış nörobilim tarafından sorunsuz bir şekilde indirgenmek yerine, eninde sonunda yerinden edilecektir” (Churchland, 1981, s. 67). “Halk psikolojisi” [*folk psychology*] diye de anacağı bu “akliselim” psikoloji Churchland'e göre içsel tabiatımıza ilişkin eksik bir tasarım olmanın ötesinde, içsel durumlarımızın ve etkinliklerimizin düpedüz yanlış bir tasarımıdır (2012, s. 69). Churchland içsel yaşamlarımıza ilişkin upuygun bir nörobilimsel açıklamanın, halk psikolojisinin kavramsal çerçevesindeki kategorilerle birebir eşleşecek teorik kategoriler sunmasını bekleyemeyeceğimizi öne sürer. Örnekle anlatırsak, halk dilindeki “gürültüden başım ağrıdı” gibi öznel birinci şahıs ifadelerinin içerdiği “ağrı”, “özlem”, “heyecan”, “kaygı”, vb. kavramların nörobilimin objektif üçüncü şahıs açıklama tarzında bir yeri yoktur. Bu itibarla da Churchland eski kavramsal çerçevemizin, kemâle ermiş bir nörobilim tarafından yeni bilimsel kategorilere indirgenmesi yerine, yapılacak tek şeyin onun bütünüyle elenmesi olacağı kanısındadır (2012, s. 69). Eleyici materyalizm nezdinde birinci şahıs bakış açısının norobilimlerdeki hükümsüzlüğü, öznel deneyimin, dolayısıyla da fenomenal bilincin de tasfiyesi sonucunu doğurur. Revonsuo'nun da belirttiği gibi üçüncü şahsın objektif bakış açısından incelendiğinde, bilinç (veri olarak) mevcut değildir; sadece davranış ve beyin etkinliği vardır (Revonsuo, 2017, s. 59). Revonsuo bu görüşün, evrende (ve kişisel hayatımızda), hakkında yanılmamızın mümkün olmadığı yegâne şey olan kendi öznel niteliksel iç varlığımızın (kendi fenomenolojik bilincimizin) mevcudiyetini inkâr ettiğini kaydeder (2017, s. 413). Revonsuo, Bay ve Bayan Churchland'de rastlanan eleyici materyalizmin, “bilinç” kavramı bağlamında doğurduğu sonucun en nihayetinde şu olduğunu vurgular: Günümüzün diğer psikolojik kategorileri gibi “bilinç” de, bilime dahil edilmeden önce gözden geçirilecektir veya daha iyi kavramlarla değiştirilerek hakikî bilimden tamamen elenecektir (Revonsuo, 1993, s. 40). İndirgeyici materyalizme gelince, Revonsuo onun eleyici materyalizme kıyasla daha iyi bir durumda olduğunu düşünmekle birlikte, nihayetinde onun da bilincin nasıl olup da diğer sıradan beyin süreçlerinden biri gibi olabildiği husunda bizleri aydınlatmadığını söyler ve indirgeyici materyalizmin “izah gediği”ni kapatmak şöyle dursun, bilâkis onu yaratmaktan sorumlu olduğunu ekler (2017, s. 413).

Epifenomenalizm ve psikofiziksel paralelizm ise, ona göre, bilincin dünya üzerinde herhangi bir nedensel role sahip olduğunu reddetmeleri, dolayısıyla da öznel olarak bizlerin doğal dünyada herhangi bir fark yaratabileceğimizi inkâr etmeleri

itibariyle makul görüşler değildir (Revonsuo, 2017, s. 413). Revonsuo epifenomenalizmin çağımızdaki bir temsilcisi olarak Jackendoff'u örnek gösterir. Jackendoff'un *Consciousness and the computational mind* başlıklı eserinde savunduğu "bilgi işlemsel" [*computational*] zihin teorisinde, gayrifiziksel tabiatı itibariyle bilinç, esasen zihindeki bilgi işlemsel sürecin bir epifenomeninden ibaret kalır. Revonsuo'nun aktarımıyla (1993, s. 101), Jackendoff her fenomenolojik ayrımın müteakibi bir bilgi işlemsel ayrımı olduğunu, ama sadece bilgi işlemsel durumların nedensel açıdan tesirli olduğunu savunur. Başka bir deyişle, bu modele göre bilinç nedensel olarak âtıldır. Bu aynı zamanda bilincin hiçbir işlevi olmadığı anlamına da gelir: Sonuç itibariyle bilinç epifenomenaldir. Revonsuo Jackendoff'un bu yaklaşımına en temelde, bilinci tamamen yararsız bir entiteye çevirdiği, onu tam da "makinedeki hayalet" kıldığı için karşıdır (1993, s. 101). Onun teorisinde bilincin, bilgi işlemlerden esrarengiz şekilde "yansıtıldığı" mekanizmanın da açıklanmamış bir gizem olarak kaldığını savunan Revonsuo, düşünmeyi bilinçten ayırmaya kalkışmasını da sezgiye aykırı bulur (1993, s. 101).

Paralelizm veya uzun adıyla psiko-fiziksel paralelizm yaklaşımının tipik örneği, Revonsuo'nun da adını andığı Leibniz'de karşımıza çıkar. Kartezyen düalizmin psiko-fiziksel etkileşimci izahının çözdüğünden daha fazla sorun çıkardığını gören Leibniz, Descartes'ın etkileşen iki apayrı töz varsayımına lüzum duymayan bir pozisyonu tercih eder. Fiziksel nedensellik zinciri ile bilinç akışı zincirinin birbiriyle etkileşmediğini, bize etkileşiyormuş gibi görünmesinin sebebinin ise Tanrı tarafından ikisi arasında önceden tesis edilmiş âhenk olduğunu savunur. İki zincir arasındaki paralelligi, "[...] Tanrı bu tözlerden her birini [zihin ve bedeni] en baştan kusursuz bir biçimde oluşturmuş ve her biri [...] sanki aralarında karşılıklı bir etkileşim varmışçasına [...] diğeriyle uyuşacak şekilde, mutlak bir dakiklikle yöneten bir ilâhî tertip tarafından önceden tesis edilmiş âhenk" ile açıklar (Leibniz, 1846, s. 591). Leibniz aslında saf spiritüel ve yegâne töz türü olan monadlardan müteşekkil olduğunu düşündüğü kâinata, farkındalık hiyerarşisinde en alt basamaktaki koma durumunda bulunan monadların kendilerini, bizim "madde" dediğimiz bir surette; buna mukabil farkındalık hiyerarşisinde üst basamaklardaki monadların ise kendilerini "zihin" denen bir surette dışa vurduğunu düşünür. Yani bizim "madde" dediğimiz şey esasen, spiritüel tözün fenomenal plandaki tezahürüdür. Fiziksel olan ile zihinsel olan, ikisi arasında hiçbir nedensel etkileşim olmadığı hâlde, Tanrı tarafından önceden tesis edilmiş âhenk icabı, sanki aralarında etkileşim varmış gibi tezahür ederler: "Bu sistem [önceden tesis edilmiş âhenk], cisimlerin sanki hiç ruhları yokmuş gibi; ruhların, sanki hiç cisimleri yokmuş gibi ve bunların ikisinin de sanki birbirini etkiliyormuşçasına faaliyette bulunduğunu ortaya koyar" (Leibniz, 2018, s. 59). Leibniz'in özetle naklettiğimiz bu görüşlerine Revonsuo şüpheyile yaklaşır ve bu şüphesinden paralelizmin diğer bir versiyonu olan (ve doruk noktasına Malebranche'ta çıkan) vesileciliği de nasibini alır. Sonuç itibariyle ona göre paralelizm, teistik dinsel inanca ve ilâhî müdahaleye dayanır (Revonsuo, 2017, s. 53). Öyle görünmektedir ki onun nezdinde bu tür izah denemesi, sorunu doğal nedensellik içinde kalarak çözmeye çalışmak yerine Tanrı'ya havale ederek aslında halının altına süpürmek anlamına

gelmektedir. Dolayısıyla, der, “modern bilinç biliminde koşutçu kuramlara rastlanmaması şaşırtıcı değildir” (2017, s. 53).

Revonsuo'nun eleştirel yaklaştığı diğer bir perspektif de “dışsalcılık”tır [*externalism*]. Rowlands dışsalcılığı şöyle tanımlar: Zihin felsefesinde, dışsalcılık, bir bireyin zihninde olup bitenlerin, beyni de dâhil olmak üzere vücudunun içinde olup bitenler tarafından (tamamen) belirlenmediği görüşü². Revonsuo da benzeri bir tanım verir: Bilincin yeri beyinde değil, bir şekilde beden bütününde veya bedenle dünya arasındaki etkileşimlerde (Revonsuo, 1993, s. 94). Ona göre bu perspektifin en güçlü savunucularından biri Dennett'tir. Revonsuo, Dennett'in bilincin beynin bir alt sistemin veya bir işleyiş modunun bir özelliği olamayacağı, çevresiyle etkileşim içinde bulunan bütün haldeki organizmanın bir özelliği olabileceği iddiasını “sezgisel açıdan son derece mantıksız” bulur (Revonsuo, 1993, s. 94). Revonsuo, Dennett'in nezdinde bilincin, beyinde erişim yarışını kazanan, anlık bir “ün”e kavuşan ve böylece de davranışı yönlendiren bilgi içeriğinden ibaret olduğunu kaydeder (Revonsuo, 2017, s. 273). Gerçekten de Dennett insan bilincinin bütün olgularının, insan beynine astronomik bağlantılarla uyarlanabilen salt sanal bir makinenin faaliyetleri olarak açıklanabileceğine inanır. Dolayısıyla da, prensipte, uygun bir şekilde programlanmış bir robotun, silikondan yapılmış bir bilgisayarın bilinçli olabileceğine ve bir benlik taşıyabileceğine hükmeder (Dennett, 2017, s. 503). Güçlü yapay zekâ hipotezi taraftarı olarak Dennett insan bilincini, sanal bir makinenin işleyişi üzerinden, bir nevi beyin faaliyetlerini biçimlendiren, evrimleşmiş ve hâlâ evrimleşen bir bilgisayar programına benzetir (2017, s. 503). Revonsuo, Dennett'in bilince dair açıklamasının, fenomenal bilinç bakımından pozitif bir belirleme sunmadığını, sadece işlevsel açıdan bilinci (erişim bilincini) tarif ettiğini ekler (Revonsuo, 2017, s. 274). Revonsuo, Dennett'in önerdiği çözümün bizlere bir bilinç teorisi istikametinde rehberlik etmesi şöyle dursun, ondan uzaklaştıracağını savunur (Revonsuo, 1993, s. 94). “Dennett meseleyi öyle bir yeniden kavramsallaştırır ki” der, artık kendimizi elimizde bir bilinç teorisi kalıp kalmadığını sorar bir halde buluruz. Revonsuo böylece Dennett'in söylediklerinin, fenomenal bilincin elenmesi anlamına geleceğine dikkat çeker (2017, s. 374). Son tahlilde, genel olarak her tür dışsalcı görüşü ise, şu apaçık olgu ile çelişmesi sebebiyle reddeder: Bilincin, beynin içinde olduğu veya en azından beynin dışındaki dünya ile doğrudan irtibata gerek duymayacak surette, canlı insan beyni tarafından üretildiği olgusu (2017, s. 413-414). Bu hükmünde, “en azından beynin dışındaki dünya ile doğrudan irtibata gerek duymayacak surette” demesinin sebebinin, rüya görmenin meydana getirdiği bir “saf bilinç” durumunun kendi teorisinin merkezinde yer alması olduğu makalemizin ilerleyen sayfalarında açıklığa kavuşacaktır.

Revonsuo'nun daha makul bulduğu görüşlere geçmeden önce, “makuliyet kırıntısı” taşıma ihtimalini tartıştığı (2017, s. 419) iki felsefi bilinç teorisine daha değinelim. Revonsuo hem panpsişizmin hem de nötr monizmin ihtiva ettiği, “fenomenalitenin, fiziksel evrenin son derece temel ve yaygın bir özelliği olduğu” fikrini

2 Rowlands, M. (2020). “Externalism About the Mind”. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/content-externalism/>

tartışır. Kısaca hatırlatırsak, çağımızda Foster, (Thomas) Nagel, Sprigge, (Galen) Strawson gibi düşünürlerde rastlanan panpsişizm spiritüalitenin veya zihinselliğin, “cansız” dediğimiz madde de dâhil olmak üzere evrendeki her şeye mahsus olduğunu savunur. Skrbina Batı felsefesi tarihinde panpsişizmin doğuşunu ve gelişimi incelediği kapsamlı kitabında onu, “her şeyin bir zihni veya zihne benzer bir niteliği haiz olduğunu kabul eden” görüş biçiminde tanımlar (2005, s. 2)³. Panpsişizmin bu güçlü versiyonu yanında, yakın dönemde Chalmers’ın tarif ettiği (bizce “zayıf” denebilecek) bir versiyonu da söz konusudur: Panprotopsişizm [*panprotopsychism*]. Chalmers bu terim ile, “temel entitelerin⁴, proto-bilinçli olduğu, yani bilincin öncülleri olan ve bir arada daha büyük sistemlerde bilinci oluşturabilen belirli özel niteliklere sahip olduğu görüşü”nü anar (Chalmers, 2013, s. 2). Revonsuo bu versiyonu şöyle açıklar: “Sıradan fiziksel parçacık ve nesnelereki bilinç bileşenleri o kadar basittir ki, bunların birer bilinç örneği olduğunu dahi düşünemeyiz. Fakat bu bileşenler insan beyninde karmaşık bir bilinçli durumlar sistemi oluşturacak şekilde genişlemiş ve organize olmuştur” (2017, s. 82). Revonsuo bu zayıf versiyonuna mukabil, panpsişizmin Strawson’daki güçlü versiyonuna daha fazla kredi açar görünmektedir (ki onun toleranslı yaklaşımının sadece, yukarıda gözden geçirdiğimiz diğer bilinç teorilerine kıyasla, panpsişizmin ve nötr monizmin “fenomenal bilinç”e varlık hakkı tanımalarından kaynaklandığını ve onun en nihayetinde materyalizmin bir versiyonunu savunacağını da ekleyelim). “Mikropsişizm” adını verdiği yaklaşımında Strawson’ın ana varsayımı şudur: “Deneyimsel fenomenler, tamamen gayrideneyimsel [*non-experiential*] fenomenlerden beliremez” (Strawson, 2006, s. 24). Strawson hakikî fizikalistlerin aslında tutarlı olmak için mikropsişizmi benimsemeleri gerektiğini öne sürer; hakikî fizikalizmin, panpsişizmi veya tüm-deneyimciliği [*panexperientialism*] şart koştuğunu savunur (2006, s. 25). Makro-deneyimselliğin, mikro-deneyimsellikten doğduğu ve evrimleştiği tezini gündeme getirir (2006, s. 26). Ona göre, başlangıçta mevcut tek şey olan organize olmamış madde hem deneyimsel hem de deneyimsel olmayan temel özelliklere sahipken doğal seçim yoluyla evrim de dâhil olmak üzere birçok süreç yoluyla giderek (yine hem deneyimsel hem de deneyimsel olmayan) daha karmaşık biçimlerde organize hale gelmiştir. Böylece de, deneyimsel olmayan formlar (canlıların bedenleri) kadar deneyimsel formların da göz alıcı yayılışının ve ince ayarının gerçekleştiğini iddia eder (2006, s. 27). Revonsuo’nun da dikkat çektiği gibi (2017, s. 82), Strawson açısından mikro-deneyimsel fiziksel fenomenlerin bizzat kendilerinin, doğaları gereği deneyimsel olmaları gerekir. Revonsuo bu yaklaşımın, makro düzeydeki deneyimsel fenomenlerin (duyumlarımızın ve algılarımızın) karmaşık organizasyonlar yoluyla mikro seviyedeki deneyimsel fenomenlerden, yani maddenin ve enerjinin tamamındaki temel deneyimsel özelliklerden belirebileceği hipotezini hayli makul bulur (2017, s. 82). En alt fiziksel seviyelerde bile deneyimin mevcut olduğunu

3 Panpsişizm konusunda atf yaptığım bu eserden, şu makale sayesinde haberdar oldum: Onur, F. (2019). “Bilinç Problemi ve Panpsişizm”. *MetaZihin*. 2(1): ss. 67-91. Makalenin sayın yazarına şükranlarımı sunarım.

4 Dilimize “kendilik” diye çevrilmesi âdet haline gelen *entity* terimi için neden “kendilik” demediğim sorulacak olursa cevabım şöyle: “kendilik”, aslında *ipseity*’nin doğru karşılığıdır ve zihin felsefesindeki bambaşka bir problemi akla getirir.

kabul eden bu yaklaşımı, deneyimi bilinçsiz fiziksel bileşenlerden şapkadan tavşan çıkarır gibi türetmeyi gerektirmemesi itibarıyla takdir eder.

Nötr monizm de Revonsuo'nun nispeten toleranslı yaklaştığı bir diğer görüştür. Öyle yaklaşması, bu görüşün evrenin en alt düzeyde ne zihinsel ne de fiziksel olduğu ve de “töz” denen şeyin de dünyadaki olaylarla ve nesnelere girdiği ilişki içinde zihinsel veya fiziksel bir şekilde büründüğü esas alması itibarıyla (2017, s. 82). Bu görüşü tarif ederek Russell ile örnekledikten sonra, Revonsuo'nun nihaî değerlendirmesine döneceğiz. Nötr monizm ya da diğer bir adlandırma ile “çift veçhe” [*double aspect*] teorisi, temelde, gayricismanî zihinlerin de fiziksel cisimlerin de ayrı “tözler” olarak mevcut bulunduğuna itiraz eden bir yaklaşımdır. Priest'in belirttiği gibi (2018, s. 119), çift veçhe teorisine göre, zihinsel olan ve fiziksel olan, altlarında yatan ve onlardan birine indirgemeyeceğimiz aslî bir realitenin iki veçhesidir. Anlaşılacağı üzere, monizmin bu versiyonunun “nötr” diye nitelendirilmesinin sebebi, deyim yerindeyse iki farklı töz türü adayından herhangi biri lehine oy kullanmamasıdır. Böylece “nötr monizm”, mahiyeti hakkında pozitif bir belirleme yapmaktan kaçındığı tek bir töz türünün, fiziksel ve zihinsel/ruhsal iki veçhe sergilediğini esas alır. Bu teorinin savunucularından biri Bertrand Russell'dır. O hem fiziksel nesnelere hem de zihinsel olan bağlamında, süreklilik arz eden geleneksel “töz” anlayışının bütünüyle terk edilmesi yanlısıdır:

İster modern fiziğe ister modern psikolojiye herhangi bir şekilde uygun bir felsefe elde edeceksek, her halükârda kalıcılığı içeren “töz” kavramı düşüncelerimizden çıkarılmalıdır. Modern fizik, hem görelilik kuramında hem de atom yapısıyla ilgili Heisenberg-Schrödinger kuramlarında, “madde”yi, her biri yalnızca çok kısa süren bir olaylar sistemine indirgemıştır. Ve psikolojide de, aynı şekilde, nihaî bir kavram olarak “ego” ortadan kalktı ve bir kişiliğin birliği, bir dizi olay arasındaki zâti bir nedensel bağlantı haline geldi (Russell, 1951, s. 254).

Russell kendi “olay ontolojisi” açısından bakıldığında, sürekli değişen durumlarla birlikte kalıcı bir entite olarak töz kavramının, artık dünyaya uygulanamayacağı kanısındadır (1951, s. 309). O, töz probleminde kendi yaklaşımını, (terimi ilk öneren kişi olarak H. M. Sheffer'in adını anarak) “nötr monizm” diye nitelendirir. Yaklaşımının, dünyayı tek bir içerikten, yani olaylardan ibaret görmesi nedeniyle “monizm” olduğunu ekler (1951, s. 293). Russell “olaylar”ın, psikolojinin perspektifinden “zihinsel” diye nitelendirilirken fiziğin perspektifinden “fiziksel” diye nitelendirildiğini, oysa onların kendi başlarına ise ne salt zihinsel ne de salt fiziksel olduğunu düşünür. Duyu-verilerimizin [*sense-data*] zihinsel ve fiziksel tasvirler karşısında “nötr” olduğunu savunması bakımından, onun monizmi “nötr” karakterdedir (1951, s. 217).

Revonsuo hem panpsişizmin hem de nötr monizmin, “fiziksel olanın temel içsel doğasının ne olduğunu bilmediğimiz için” belirli bir inandırıcılık taşıdığını belirtir (Revonsuo, 2017, s.83). Bu iki görüşü onun nazarında destekleyen bir başka ortak özelliğin de şu olduğu sezilmektedir: Fenomenalite ile fiziksellik birbirinden ayrı

şeyler olarak değerlendirmemeleri. Hâl böyle olunca da Revonsuo'ya göre her iki görüş, insan bilincinin, evrimin evrende dolaşan niteliksel malzemeden inşa ettiği gelişmiş bir seyrüsefer sistemi olduğunu (2017, s. 419) imâ eder gibidir. Ne var ki Revonsuo bu bakış açısının bütün cazibesine rağmen, ortada henüz onu destekleyecek hiçbir deneysel bulgu olmadığına dikkat çeker ve en azından nesnel bir bilinç dedektörü bulup beyin haricinde herhangi bir bilinç şeklinin var olup olmadığını hakikaten bilmemiz mümkün oluncaya dek denetlenemeyen bir hipotez olarak kalacağını haklı olarak savunur (2017, s. 419).

Ardından, Revonsuo nispeten daha makul sayılacak görüşlerin taşınması gereken ortak bir özelliği teşhis eder (2017, s. 415): “Çok-katmanlılık” (doğal olarak bilince onun yaklaşımı da bu mizaçtır). Biyolojik bilimlerde yaygın biçimde kullanılan bu modelin bilinç felsefesi alanına iyi bir uyarlamasını Searle'de bulur. Revonsuo'nun kendi görüşüne çok yakın bulduğunu belirtmesi (2017, s. 415) bakımından, bu noktada konuyu kısa süreliğine Searle'e kaydırıp onun bilinç anlayışının ana hatlarına değinmek yerinde olacaktır. Searle “bilincin beyin ile ilişkisi tam olarak nasıldır?” sorusu bağlamında kendi görüşünü şöyle açıklar: «Bilince ve diğer türden zihinsel fenomenlere, beyindeki nörobiyolojik süreçler neden olur ve bu fenomenler beynin yapısında gerçekleşir. [...] beyin süreçleri bilinçli zihne neden olur ve bilinçli zihin, bizâtihi beynin, daha üst düzeyde bir niteliğidir» (Searle, s. 2005: 76). Biyolojiyle ve fiziksel dünyanın işleyişi hakkında bildiğimiz her şeyle tutarlı olduğuna inandığı bu iddiasının şu içerimine dikkat çeker: Beyin mekanizmalarının bilinçle ilişkisi, bir tür nedenselliklerdir. Beyindeki işleyişler bilinçli deneyimlerimize neden olur. Böyle söylemek de düalizmi tasdik etmek anlamına gelmez, çünkü bilinç ayrı bir töz olmayıp beynin üst düzey bir niteliğidir (2005, s. 76). Searle kendi görüşünü “biyolojik doğalcılık” [*biological naturalism*] diye adlandırır (2014, s. 15) ve görüşünün, zihni doğanın bir parçası addetmesi bakımından “doğalcı”, zihin fenomeninin varlığını açıklama tarzının da biyolojiye dayalı olması bakımından “biyolojik” olduğunu söyler (2006, s. 65). Onun görüşü, zihinsel olayların ve süreçlerin tıpkı sindirim ya da enzim salgılama gibi, bizim biyolojik tarihimizin bir parçası olduğunu temel alır. Searle bilincin tamamen beynin durumlarını “izleyerek”, onlara bağlı olarak belirlediğini iddia eder; yani bilinçli fenomenlerin hepsi nöral sistemin beliriveren nitelikleridir. Bu itibarla da -bizzat belirttiği gibi-, bilinç problemine yönelik çözüm önerisi “belirimcilik” [*emergentism*] ya da belirimci materyalizm diye adlandırılmaktadır (Searle, 2014, s. 147). Neticede, Searle bilinç konusunda, nörobiyolojinin bulguları ve bilgileriyle tutarlı bir görüş ortaya koymaya özen gösterir. Searle bahsimizi kapatıp tekrar Revonsuo'nun değerlendirmelerine dönelim.

Revonsuo da Searle gibi, çok-katmanlı bir perspektiften bakarak fenomenal bilinci beliriveren biyolojik bir fenomen, yalnızca beyinde ortaya çıkabilen üst düzey bir biyolojik organizasyon olarak görür (Revonsuo, 2017, s. 415). Bu perspektifin çok-katmanlı olmasının sebebi, alt düzeydeki nöral faaliyetin, üst düzeydeki öznel deneyime dönüştüğünü esas almasıdır. Her ne kadar şu anda söz konusu belirimin nasıl gerçekleştiğini tahayyül edemiyor olsak da, bilimin bir gün bilincin beyinden nasıl beliriverdiğini açıklayabileceği yönünde iyimser düşündüğünü kaydeder (2017, s. 416).

Revonsuo belirimci materyalizmin “güçlü” ve “zayıf” olmak üzere iki versiyonunu tarif eder. Kendisinin de taraftar olduğu zayıf versiyonunu daha iyi anlamak üzere, güçlü versiyonu hakkındaki tarifıyla başlayalım. Onun aktardığına göre, bilincin gizeminin çözüleceğine dair umutsuz olan güçlü belirimcilik, bilincin beyinden belirivermesinin izah edilememesinin, bilişsel nörobilimin henüz yolun başında olmasından değil, beyin ile bilinç arasındaki ilişkinin ilkece açıklanamazlığından kaynaklandığı iddiasındadır (2017, s. 72). Bir başka ifadeyle, güçlü belirimci pozisyon açısından bakılırsa, bilim beyindeki bütün nöral olayları kapsamlı bir şekilde tarif edip bunların öznel psikolojik realitedeki bilinç olaylarıyla bağlantısını kursa bile, bu iki alanın neden bağlantılı olduğunu hiçbir zaman anlayamayacağız. Alt düzeydeki nöral faaliyetin, üst düzeydeki öznel deneyime nasıl dönüştüğü hep bir muamma olacaktır. Revonsuo'nun benzetmesiyle, bu bizim için hep, suyun şaraba dönüşmesindeki veya Kral Midas'ın sihirli dokunuşuyla sıradan nesnelerin gizemli bir şekilde altına dönüşmesindeki gibi muammalı kalacak (2017, s. 72-73). “Belirim” süregiden bir gizemin adından ibaret kalacak. Elimizden gelecek tek şey, “evet, bilinç beyinden belirivermektedir” demekle yetinen bir teori inşa etmek olacaktır (2017, s. 73). Revonsuo bu esnada güçlü belirimci materyalizmin iki versiyonunu birbirinden ayırır. İlki, gizemin suçunu bizde bulan versiyonudur. Buna göre gizem dünyanın kendisinden değil, bizim bilişsel yetilerimizin kifayetsizliğinden ileri gelmektedir. Yine onun benzetmesiyle, hamster'ların hiçbir zaman doğal seçim teorisini anlayamayacağı gibi biz de bilincin beyinden belirimini anlayamayız (2017, s. 73). Kabahati bizde bulmayan ikinci versiyonuysa, söz konusu gizemin evrenin yapısından ileri geldiğini temel alır. Revonsuo'nun naklettiği gibi (2017, s. 74), gizemli evren teorisi, evrenin ihtiva ettiğini varsaydığı birtakım gizli zihinsel düzeylerin, sıradan fiziksel düzeyden beliriverdiğini kabul etse de, fizikle izah edilemeyeceğini öne sürer. Buna göre bilinç, her ne kadar fiziksel olandan beliriyorsa da, onun doğabilimleri için mistik bir fenomen olarak kalması mukadderdir. Revonsuo ilaveten, her iki versiyonun sentezi olarak değerlendirdiği McGinn'nin gizemciliğini anar; fakat sözü daha fazla uzatmamak için o değerlendirmelerine girmeksizin konuyu kendisinin desteklediği zayıf belirimciliğe getirelim. Güçlü belirimciliğin çizdiği bu karamsar tablo karşısında Revonsuo'nun zayıf belirimciliği, bilişsel nörobilimde kaydedilecek gelişmeler bakımından daha iyimserdir (2017, s. 72). Zayıf belirimci materyalizm, uzun vadede bilimin bilinci açıklama kapasitesine inanır ve nörobilimde bilinç konusundaki araştırmaları teşvik eder; beyin tümüyle anlaşıldığında, öznel deneyimlerin, beyindeki biyolojik süreçlerden nasıl belirdiğini ve de bu belirimin neden canlı insan beyninin haiz olduğu biyolojik şartlar altında gerçekleşmesi gerektiğini açıklayacak bir bilinç teorisine sahip olacağımız yönünde ümit verir. Neticede, Revonsuo'nun nezdinde o zamana kadar yapabileceğimiz tek şey, deneysel araştırmalara devam etmektir (2017, s. 75).

Revonsuo'nun zayıf belirimci pozisyonunu böylece belirginleştirmemizin ardından, artık onun bilinç problemine yönelik özgün çözüm önerisine geçebiliriz. Detaylarına inebileceğimiz bilinç anlayışını kendisi bir cümleyle şöyle özetler: “Fenomenal bilinç, öncelikle fenomenal niteliklerin içsel varoluşunu mümkün kılan ve sonra bu

nitelikleri tutarlı bir dünya simülasyonu halinde ve bu sanal dünyanın merkezinde bir benlik veya beden imgesi bulunacak şekilde organize eden, beyindeki üst bir organizasyon düzeyidir” (2017, s. 423). Bu dünya simülasyonunun, beyindeki içsel bir navigasyon sistemi gibi işlev gördüğünü düşünen Revonsuo bu navigasyon sisteminin fiziksel bedenlerimizin dünyada seyrüseferine devam ederken davranışsal yörüngelerini seçmede tayin edici bir rol oynadığını savunur. Rüya görmenin de, dünya simülasyonu sisteminin bir faaliyeti olduğu ve bu faaliyetin biyolojik olarak programlandığı, içsel olarak üretildiği ve REM uykusu sırasında uyaran-bağımsız şekilde gerçekleştiği tezini geliştirir (2017, s. 423). Kısacası, Revonsuo bilincin gizemini aydınlığa kavuşturmada, rüya görme olgusunu, keşfettirici [*heuristic*] bir hareket noktası olarak değerlendirmeye çalışmaktadır; şu gerekçeyle: Ona göre, rüya gören beyin, geniş kapsamlı teorik ve felsefi içerimleri olan bir tür “saf” bilinç yaratır (2006, s. xx). Revonsuo rüya görme fenomenolojisi yoluyla, fenomeni birinci şahıs bakış açısından yakalayan bir metafor olarak “bilincin dünya simülasyonu” anlayışına varır. Fenomenal realitenin temel özelliğinin kişinin kendisine dair mevcudiyet hissi olduğuna dikkat çeken Revonsuo, bilinç içeriklerinin, şu anda kendim için mevcut olan dünyayı, beyindeki bir tür sanal gerçekliği kurduğunu savunur. Rüyalar da doğal bir sanal gerçeklik düzeneğidir (2017, s. 422). Fenomenal seviyenin en temel bileşeninin, fenomenal içeriklerin geri kalanının doğrudan öznel deneyimde mevcut olması için gömülü olması gereken bir tür birleştirici bir uzaysal koordinat sistemi (“sanal uzay”) olduğunu ileri sürer (2006, s. xxi). Sanal uzayı, bilincin global birliğinin altında yatan görünmez, ama birleştirici iskelet olarak tarif eder. Böylece sanal uzay kavramının, neden herhangi bir zamanda tüm fenomen deneyimlerimin, temelde birbiriyle ilişkili bir biçimde cereyan ettiği tek bir “benim-için-dünya” olduğunu açıklamamızı sağladığını belirtir. Revonsuo rüya gören beynin, aslında bilinç bilimi karşısındaki en büyük güçlüklerden biri olduğunu ifade eder (2017, s. 421). Fakat, aynı zamanda da rüya gören beyinde dışsal bir uyaran veya motor çıktı olmaksızın sadece beynin içsel mekanizmalarıyla fenomenal düzey ortaya çıkarıldığı için potansiyel olarak yararlı bir model olduğunu savunur ve gerekçesini de şöyle açıklar: “[...] rüya gören beyin, bizâtihi bilincin -bütün deneyim katmanının- kendi anlık varoluşunda yalnızca beyinde süregiden içsel etkinliklere ihtiyaç duyduğunu bize gösterir” (2017, s. 421). Rüya gören beynin teşkil ettiği güçlük ise, neticede niteliksel bir yapıda olan rüyaların objektif olarak ölçülmesi gerekliliğinden kaynaklanır. Revonsuo bu noktada şu değerlendirmelerde bulunur:

Öznel bir deneyimin varlığını veya doğasını nesnel olarak doğrulamak için henüz bir yol bulabilmiş değiliz. Bu yetersizlik hiçbir yerde rüya deneyimlerindeki kadar açık değildir; zira rüya deneyimlerinde, karmaşık ve canlı deneyimler kişinin gözü önüne serildiği halde, bunu dışarıdan izleyenlerin, bu deneyimlerin gerçekleşip gerçekleşmediğini veya kesin içeriklerini nesnel ölçümler yoluyla anlamaları mümkün değildir. [...] Bilinci nesnel olarak tespit etme veya ölçme sorununda, rüya deneyimleri en büyük test konusu olarak kullanılmalıdır, çünkü rüyaların öznel içeriği, uyaranlardan veya davranışlardan yola çıkılarak dolaylı bir şekilde çıkarsanamaz. Dolayısıyla, rüya içerikleri eğer nesnel bir beyin görüntüleme yöntemiyle

başarılı bir şekilde elde edilebilecek olsaydı, bu başarı sadece ölçülen beyin verilerine dayanmak zorunda olacaktı (2017, s. 422).

Revonsuo yukarıda tarif ettiği yöntemle gerçekleştirilecek bir test tasarlar ve onu *dream catcher* [düş kapanı] diye adlandırır. Ancak, onun bu düşünce deneyine geçmeden önce, rüya görmenin işlevine bakışını gözden geçirmek yerinde olur. Revonsuo rüya görmenin işleviyle ilgili öne çıkan görüşleri dört ana başlıkta sınıflandırır: “[1] Rüyaların hiçbir işlevi yoktur - bizim için hiçbir işe yaramazlar; [2] rüyalar bizim için sorunları çözer; [3] rüyalar bizim içsel psikoterapistimizdir ve zorluklarla başa çıkmamıza yardımcı olur ve kendimizi daha iyi hissettirir; [4] rüya görme, beynin sanal gerçeklik simülasyonudur” (2018, s. 112). Revonsuo işte bu dördüncü görüş yanlısıdır. Ona göre rüya görmek, duygusal anıları harekete geçirir ve gelecekteki tehditlere yönelik bize antrenman yaptırmak için tehdit edici durumları simüle eder. O, rüya görmenin işlevine dair bu tehdit simülasyonu fikrinin, insanların hayatta kalmasına yönelik tehlikelerle ve tehditlerle dolu bir ortamda yaşayan atalarımız düşünüldüğünde, son derece makul olduğunu savunur; zira evrim ve doğal seçim göz önünde bulundurulduğunda, etkili bir tehdit simülasyon sistemi ile donatılmış bireylerin, çevrelerindeki gerçek tehlikelere karşı hayatta kalma ihtimalinin daha yüksek olacağı Revonsuo'ya göre kuşku götürmez (2018, s. 116). Revonsuo yapmış olduğu rüya içeriği araştırmalarından elde edilen kanıtların, rüyaların şu türde birçok tehdit edici olay içerdiğini açığa çıkardığını kaydeder: Peşine düşmeler, kaçışlar, vahşi hayvanlar, kötü adamların veya feci canavarların saldırıları, fırtına ve sel gibi tehlikeli doğal güçler, riskli veya önemli görevlerde başarısızlıklar, yahut bunları tekrar tekrar icra etme teşebbüsleri, kazalar, tuzağa düşmek veya kaybolmak, değerli eşyalarını kaybetmek, önemli görevlerde başarısızlığa uğrama veya önemli olaylara geç kalma riskiyle karşılaşma (2018, s. 116).

Revonsuo rüya görmenin işlevi hakkındaki “tehdit simülasyonu teorisi”ni [*threat simulation theory of dreaming*] her biri deneysel açıdan test edilebilir altı önermede şöyle özetler:

- 1.Rüya bilinci, algısal dünyanın düzenli ve seçici bir simülasyonudur.
- 2.Rüya bilinci, tehdit edici olayların simülasyonunda özelleşmiştir.
- 3.Gerçek tehdit edici olaylara maruz kalmaktan başka hiçbir şey tehdit simülasyonu sistemini tepeden tırnağa harekete geçiremez.
- 4.Tepeden tırnağa harekete geçirilmiş sistem tarafından üretilen tehdit simülasyonları, tehdit edici olayların algısal ve davranışsal gerçekçi provalarıdır.
- 5.Bu becerilerin gerçekçi provası, antrenman bölümlerinin açıkça hatırlanıp hatırlanmamasından bağımsız şekilde performansın artmasına neden olabilir.
- 6.İnsan beyninin içinde evrimleştiği atalarının çevresi, insanın soyunu sürdürme [*reproductive*] başarısı karşısında aşırı tehdit oluşturan sık rastlanan tehlikeli olayları içeriyordu. Dolayısıyla bu tehlikeli olaylar, atasal insan toplulukları için

ciddi seçim baskıları oluşturdu ve tehdit simülasyonu mekanizmalarını tepeden tırnağa harekete geçirdi (2000, s. 878).

Revonsuo tehdit simülasyonu hipotezini ampirik olarak denetlemenin uzun erimli yolunun, öncelikle rüyalandaki tehdit edici olayları tam olarak ölçmek ve tanımlamak için içerik analizi yöntemleri geliştirmekten ve ikinci olarak da son zamanlarda sıklık ve derece bakımından değişen tehdit edici olaylara maruz kalmış çeşitli popülasyonlardan ve yaş gruplarından sistematik olarak toplanan rüya ve kâbus raporu veritabanları oluşturmaktan geçeceğini belirtir (2000, s. 893-894). Ona göre, ancak uzun erimli bu tür çalışmalarla, tehdit simülasyon mekanizmalarının işleyişini ayrıntılı bir şekilde tanımlanmamız ve de mekanizmaların tipik biçimde ne zaman, kimde ve ne ölçüde etkinleştirildiği konusunda sonuca varmamız mümkün olacaktır.

Revonsuo bilinç hakkında objektif bir açıklamaya erişmede, “rüya yakalayıcısı” veya “düş kaparı” diye çevrilebilecek bir tür düşünce deneyi tasarlar. Düş kaparı testini geçebilmek için izah gediğini aşmak ve fenomenolojiyi doğrudan doğruya nörofizyolojiden elde etmek gerekeceğini vurgular (2017, s. 422). Bu istikamette, ekibiyle birlikte yaptığı yakın tarihli bir deneysel çalışmada, EEG spektral gücünde rüya görme bilincinin işaretlerini tespit edemediklerini ortaya koyar⁵. Bu da demektir ki mevcut beyin aktivitesi görüntüleme teknolojimiz bize henüz bir düş kaparı sağlamamaktadır. Revonsuo henüz bunu gerçekleştirebilecek bir teknolojik cihaza sahip olmasak da bunun nasıl yapılabileceğine dair teorik bir çerçeve tasarlanabileceğine inanır. Gelecekte ortaya çıkacağını umut ettiği bir yepyeni teknolojiyle, rüya görme sırasında beliren “saf bilinç”in içeriklerinin ölçümlenebileceği bir rüya dedektörü icat edilebileceği ve belki bu sayede bilincin gizeminin örtüsünün bilimsel olarak aralanabileceği kanısındadır. Sonuçta, ona göre, bilinç problemi kısa erimde ve münferit çalışmalarla çözülebilecek kolay bir problem gibi görülmemelidir. Bu noktada, araya girmeden, doğrudan Revonsuo’nun ifadelerini nakledelim:

[...] bilincin açıklanması, ağır ağır ilerleyen bir bilimsel çaba, parça parça çözülmesi gereken deneysel ve teorik bir bilimcedir; deneysel bilim tarafından azar azar ve bölük pörçük açıklanacak biyolojik bir mekanizmadır. Korkarım ki bilinç sorunu, ne kadar zekice olursa olsun, tek bir felsefi argüman inşa ederek ya da ne kadar ustaca olursa olsun tek bir beyin görüntüleme deneyi yaparak asla birdenbire çözülemez. Bu tür münferit girişimler yerine, genel bir felsefi ve ampirik çerçeve, bilinç sorununun ona [büyük resme] sıkıca bağlanabileceği ve sonuç olarak, azar azar analiz edilebileceği ve böylece de adım adım çözülebileceği büyük resmi sağlayan genel bir bilimsel araştırma programına ihtiyaç vardır. Ne de olsa, biyolojik

5 Wong W, Noreika V, Móró L, Revonsuo A, Windt J, Valli K, Tsuchiya N. (2020). “The Dream Catcher Experiment: blinded analyses failed to detect markers of dreaming consciousness in EEG spectral power”. *Neurosci Conscious*,15; doi: 10.1093/nc/niaa006

bilim, bir zamanlar kalıcı ve çözümsüz görünen, doğanın diğer büyük gizemlerini bu şekilde çözmeyi başardı (2006, s. xviii).

Makalemizin başlarında da belirttiğimiz gibi, Revonsuo kendi bilinç görüşünü “biyolojik realizm” diye nitelendirir ve bilinci, beyindeki biyolojik organizasyonun daha yüksek bir seviyesi olarak tarif eder. Bununla birlikte, biyolojik araştırma programının, “mevcudiyet”in [*presence*] felsefi açıdan göz önünde tutulmasına da muhtaç olduğunu savunur (2006, s. xx). Revonsuo esasen biyolojik realizmin, nörobilimcilerin çoğu tarafından örtük olarak varsayılan bir perspektif olduğunun altını çizer (2006, s. xvii). Buna mukabil bilince yönelik mevcut felsefi yaklaşımların çoğunun ise biyolojik realizm ile ciddi bir çelişki içinde göründüklerini ekler. Onun bundan müstesna tuttuğu bir bilinç anlayışının Searle’ün biyolojik doğalcılığı olduğunu daha önce açıklamıştık. Revonsuo felsefede antibiyolojik yaklaşımların baskın olmasının sebebinin de pek anlamlandırılmaz; bilince biyolojik yaklaşım tarzının, filozoflar tarafından baştan sona irdelenmeden ve varsa eksik yanları ortaya konmadan, biraz alalecele reddedilmesinden veya en azından göz ardı edilmesinden yakındır. Oysa, felsefi açıdan gözden geçirildiğinde, biyolojik realizmin, öznel bilinci bir tür büyük yanılsama veya entelektüel hata olarak tasfiye etmek şöyle dursun, onu gerçek bir fenomen olarak ele aldığını vurgular (2006, s. xvii). Biyolojik realizmin, bilinci, bilimin ötesinde kalan bir tür doğaüstü veya mistik fenomen olarak ele almak yerine, tamamen natüralist bir açıklama gerektiren doğal bir fenomen olarak gördüğünü kaydeder. Bilincin “biyolojik bir fenomen olarak ele alınması” ile, bilincin diğer biyolojik fenomenlere benzer şekilde mekânsal ve zamansal ölçeklerde ve doğadaki karmaşıklık seviyelerinde gerçekleşen bir yapıda olduğunu kasteder. Dolayısıyla da bu bakış açısının, bilincin örneğin atom altı parçacıkların veya kuantum etkilerinin mikroskobik düzeyinde gerçekleşen bir fenomen olduğu fikrini dışarıda bıraktığını söyler. Böylece Revonsuo’ya göre biyolojik realizm, bilinç fenomeninin, biyolojik realitenin sınırlarına sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve kelimenin tam anlamıyla beynin içinde yer aldığını varsayar. Bilinç, doğanın genel hiyerarşik yapısında belirli bir organizasyon düzeyinde yer alan beyindeki biyolojik bir fenomen olarak görülmelidir. Bilinç hakkındaki bir biyolojik araştırma programı, ona göre, felsefesini, metodolojisini ve ampirik yaklaşımlarını bu tür temel varsayımlar üzerine inşa etmelidir (2006, s. xvii).

3.Sonuç

Buraya kadar söylediklerimizin bir bilançosunu çıkararak artık bitirebiliriz. Makelemiz boyunca, Revonsuo'nun bilincin gizemini aydınlığa kavuşturmada, rüya görme olgusunu, keşfettirici [*heuristic*] bir hareket noktası olarak değerlendirmeyi teklif ettiğini gördük. Zira ona göre rüya gören beyin, geniş kapsamlı teorik ve felsefi içerimleri olan bir tür “saf bilinç” yaratır; konuyu, dışsal uyarlardan bağımsız olarak irdelemeye

imkân sağlayan bir bilinç durumu. Revonsuo rüya görme fenomenolojisi yoluyla, fenomeni birinci şahıs bakış açısından yakalayan bir metafor olarak “bilincin dünya simülasyonu” anlayışına varır. Rüya görmeyi merkeze almayı, bilinç bilimi açısından bir yanıyla eşsiz bir imkân addeden Revonsuo, diğer yanıyla ise bunun (en azından günümüz teknolojisi sınırları içinde) önümüze çıkardığı bir engele işaret eder: Niteliksel bir yapıda olan rüyaların objektif olarak ölçülmesi. Halihazırda, elimizde mevcut bulunan teknolojik aygıtların, onun “rüya yakalayıcısı” düşünce deneyini hayata geçirecek deneysel kanıtlar sağlayamamış olması, Revonsuo’nun teorisinden vazgeçmesini gerektirmemektedir. Gelecekte ortaya çıkacak birtakım teknolojiler, bu işin üstesinden gelebilecek yeni ölçüm cihazlarını bilinç biliminin hizmetine sunabilir. Revonsuo, rüya içeriklerinin, gelecekte yeni bir beyin görüntüleme teknolojisiyle objektif bir şekilde ölçülmesinin, biyolojik bir fenomen olarak bilincin hangi surette belirlediğini açıklamamızı sağlayacağı yönünde umutludur. Revonsuo’nun yaklaşımının özgün yanının, en temelde şu eklektik tavrında yattığı sonucuna varıyoruz: Fenomenal bilincin sübjektif psikolojik gerçekliğini de hesaba katan bir perspektif içinde, onun objektif nörobiyolojik realitesini izah etmeye çalışmak. Sonuçta, ona göre, bilinç problemi kısa erimde ve münferit çalışmalarla çözülebilecek kolay bir problem gibi görülmemelidir. Revonsuo “en temel mesele” [*the most fundamental question*] diye nitelendirdiği bilinç probleminin, eğer bir gün çözülsün, fenomenal öznelliği çok ciddiye alan bir tür sistematik ampirik araştırma programı bağlamında çözüleceğini düşünür ve biyolojik realizmin, kendisine, böyle bir araştırma programı kurma yönünde saygın bir aday gibi göründüğünü belirtir (2006, s. xxv). Revonsuo böylece, zihin felsefesindeki müktesebatı değerlendirmesi yanında, halihazırda mevcut olan çeşitli beyin görüntüleme yöntemlerini ve de nöropsikoloji, evrimsel psikoloji gibi çeşitli kaynaklardan gelen ampirik verileri kullanmak suretiyle, bütünleşik bir biyolojik bilinç teorisine sebatla harç taşımayı sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Chalmers, D. J. (2013). “Panpsychism and Panprotopsychism”. dijital edisyon: <http://consc.net/papers/panpsychism.pdf>, s. 2.
- Churchland, P. M. (1981). “Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes”. *The Journal of Philosophy*. Vol. 78, No. 2 (Feb., 1981), pp. 67-90.
- Churchland, P. M. (2012). *Madde ve Bilinç*. çev: Berkay Ersöz. İstanbul: Alfa yay.
- Dennett, C. D. (2017). *Bilinç Açıklanıyor*. çev: Sibel Kibar. İstanbul: Alfa yay.
- Descartes, R. (1995). *Les Passions de l’âme*. Paris: Bookking International.
- Leibniz, G. W. (1846). *Œuvres de Leibniz*. Dijital edisyon: <https://books.google.lu/books?id=hNkKsnUpZNgC>

- Leibniz, G. W. (2018). *Monadoloji & Metafizik üzerine Konuşma*. çev: Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat yay.
- Onur, F. (2019). "Bilinç Problemi ve Panpsişizm." *MetaZihin*. 2(1): ss. 67-91.
- Priest, S. (2018). *Zihin Üzerine Teoriler*. çev: Ayhan Dereko. İstanbul: Litera yay.
- Revonsuo, A. (1993). "Cognitive models of consciousness". in Matti Kamppinen (Ed). *Consciousness, Cognitive Schemata, and Relativism. Studies in cognitive systems*. (v. 15), pp. 27-130. Kluwer Academic Publishers.
- Revonsuo, A. (2000). "The reinterpretation of dreams: An evolutionary hypothesis of the function of dreaming". *Behavioral and Brain Sciences*. 23(6), pp. 877-901. doi:10.1017/S0140525X00004015
- Revonsuo, A. (2006). *Inner Presence: Consciousness as a Biological Phenomenon*. MIT Press.
- Revonsuo, A. (2017). *Bilinç: Öznelliğin Bilimi*. çev: Selim Değirmenci. İstanbul: Küre yay.
- Revonsuo, A. (2018). *Foundations of consciousness*. New York: Routledge.
- Revonsuo, A. (2020). Skövde Üniversitesi web sayfasındaki "Research" alt başlığı. Erişim adresi: <https://www.his.se/en/about-us/staff/antti.revonsuo/>
- Rowlands, M. (2020). "Externalism About the Mind". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/content-externalism/>
- Russell, B. (1951). *An Outline of Philosophy*. London: George Allen & Unwin LTD.
- Searle, J. R. (2005). *Bilinç ve Dil*. çev: Muhittin Macit-Cüneyt Özpilavcı. İstanbul: Litera yay.
- Searle, J. R. (2006). *Zihin, Dil, Toplum*. çev: Alaattin Tural. İstanbul: Litera yay.
- Searle, J. R. (2014). *Zihnin Yeniden Keşfi*. çev: Muhittin Macit. İstanbul: Litera yay.
- Skrbina, D. (2005). *Panpsychism in the West*. Cambridge: MIT Press. Dijital edisyon: <https://www.panpsychism.com/panpsychism-west.pdf>
- Strawson, G. (2006). "Realistic Monism: Why Physicalism Entails Panpsychism?". *Journal of Consciousness Studies*. 13, No. 10-11, pp. 3-31.